

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.342.134

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.1>

Дубинський О. Ю.,

доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань,
професор кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Бараненко Д. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

РОЛЬ ОСВІТИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі освіти в українському суспільстві, оскільки саме вона виступає одним з головних і відносно самостійних соціальних інститутів, що багато в чому сприяє поступу нашої держави до європейської спільноти. Наголошено на потребі пошуку нових підходів до вирішення і традиційних, і принципово нових проблем, що виникають у сфері освіти, необхідність переосмислення сутності процесів, що відбуваються у цій сфері, а також максимального уникнення кризових явищ в системі освіти, зокрема вищій, які можуть негативно позначатися на багатьох сторонах суспільного життя, створюють загрозу національній безпеці, а в перспективі стати (якщо вже не стали) одним із джерел глобальних колізій. Акцентовано на особливому значенні інформатизації освіти, яку однак необхідно розглядати виключно в контексті загальної інформатизації суспільства.

Ключові слова: *освіта, освітній простір, вища освіта, євроінтеграція, інформатизація освіти.*

Dubynskyi O. Yu., Baranenko D. V. The role of education amidst the formation information society

Abstract. The article is devoted to the study of the role of education in Ukrainian society, as it is one of the main and relatively independent social institutions, which greatly contributes to the progress of our country to the European community. The need to find new approaches to solving both traditional and fundamentally new problems in the field of education, the need to rethink the essence of the processes taking place in this area, as well as maximum avoidance of crises in the education system, including higher education, which may adversely affect in many aspects of public life, pose a threat to national security, and in the long run become (if not already) one of the sources of global conflicts. Emphasis is placed on the special importance of informatization of education, which, however, must be considered only in the context of general informatization of society.

Key words: *education, educational space, higher education, European integration, informatization of education.*

Постановка проблеми. Потреба людини і суспільства в глибоких знаннях та освіті в сучасних умовах розвитку суспільства щодень зростає, з огляду на те, як збільшуються масштаби та складність соціальних трансформацій у сучасному світі. Освіта, без сумніву, є тим національним пріоритетом, що набуває ключового значення, насамперед, для збереження суверенітету України та зміцнення її безпеки. Водночас, освіта виступає підґрунтям для соціокультурної ідентичності нашого народу, ваго-

мий інструмент досягнення економічного зростання держави, а також збереження багатства її духовно-культурної сфери. Досягнення ефективності та сталого розвитку української освітньої системи сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки, моральних і політичних орієнтирів майбутніх поколінь. Окрім того, реалізація стратегічних планів розвитку освітнього середовища в Україні, передусім, у вищій школі, стане каталізатором інноваційного розвитку держави, її просування на європейських

і міжнародних ринках праці, новітніх технологій та освіти. Відтак, усвідомлення ролі освіти становить важливий науковий напрям.

Стан дослідження проблеми. Варто зауважити, що упродовж останніх років, питання освіти, різних її рівнів у вітчизняній науковій думці стала предметом поглибленого вивчення. Досить активно до цього долучились вчені різних галузей знань: філософи, соціологи, економісти, правники та вчені інших галузей науки. У рамках нашого дослідження заслуговують на увагу праці таких науковців, як: В. Андрущенко, Б. Гершунський, Д. Дзвінчук, О. Дніпров, М. Згуровський, І. Зязюн, І. Капуш, В. Кремень, М. Легенький, В. Лутай, С. Ніколаєнко, В. Огаренко, В. Огнев'юк, У. Парпан, М. Романенко, О. Співаковський, П. Таланчук, І. Хомишин, Н. Христинченко, В. Шинкарук та інших дослідників.

Мета цієї публікації полягає у дослідженні ролі освіти, зокрема вищої, у розвитку сучасного українського суспільства та його інтеграції у європейський і світовий освітній простори.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі освіта онтологічно досліджується у різних аспектах та змістовних трактуваннях: як цінність, як система, як процес та як результат, як атрибутівне суспільству соціальне явище, його найважливіша функція та особлива сфера життєдіяльності, як специфічна, освітня діяльність суб'єктів або лише як процес засвоєння знань тощо.

З погляду на освіту як на соціальний інститут, вчені розуміють її як «комплекс засобів ефективної організації та функціонування соціальної системи, як індекс співвіднесеності та урегульованості діяльності осіб, які вибудовують певну інституційну взаємодію зі засобами її структурування» [1, с. 10].

На думку І. Хомишин, сутність освіти людини як необхідної для існування та розвитку людини властивості, а отже бажаної для демократичного суспільства, має базуватись на розумінні глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, що виникають у зв'язку із становленням інформаційного суспільства. Виокремлення і окреслення функціональних рис освітнього процесу має на меті сформулювати принципи правового забезпечення життєдіяльності людини в такому суспільстві, що створює

умови для збереження цілісності людини та її здатності до навчання протягом усього життя [2].

Натомість, Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначено, що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [3].

При цьому, законодавець визначив чітку мету освіти, якою є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [3].

Отже, зміст освіти спрямовано на забезпечення самовизначення особи; створення умов для її розвитку та самореалізації у вигляді участі у розвитку суспільства; на вдосконалення правової, соціальної, демократичної держави; ефективний розвиток економіки; на зміцнення взаєморозуміння та співробітництва між людьми та народами. Наведені характеристики освіти у законодавчих документах та науковій літературі дозволяють визначити освіту, як соціально значимий, цілеспрямований процес та результат виховання і навчання з метою духовного, фізичного та професійного розвитку особистості, передачі культурної спадщини суспільства від покоління до покоління, задоволення освітніх потреб та інтересів особистості, суспільства і держави.

Розвиток сучасної глобальної освіти характеризується низкою тенденцій. З-поміж таких трендів варто виокремити інтеграцію та інтернаціоналізацію; диверсифікацію та масовість; відкритість; прагматичність та схильність до технологізації; гнучкість та нелінійність освітніх траєкторій. Частково вказані тенденції

є характерними і для вітчизняного освітнього простору.

Ядром освітнього простору є система освіти, яка також має складну змістовну та організаційну структуру, зокрема:

- державні вимоги, освітні стандарти та програми;
- організації освітньої діяльності та їх суб'єкти;
- органи державного, регіонального та місцевого управління освітою;
- організації, які здійснюють науково-методичне, ресурсне та інформаційно-технологічне забезпечення освітньої діяльності, а також оцінку якості освіти;
- громадські та державно-громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері освіти та беруть участь у мережевій формі реалізації освітніх програм.

Освіта поділяється також на дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, спеціалізовану, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіти та освіту дорослих, у тому числі післядипломну [3].

Підсумовуючи різні підходи до розуміння сутності освіти в нинішньому науковому дискурсі та чинному національному законодавстві, У. Парпан виокремлює такі її визначення:

1) освіта як результат навчання – система нематеріальних благ, основними складовими якої є: знання, уміння, навички, установки, переконання, цінності, компетенції. Освіта як результат навчання аналізується у двох аспектах: перший – це результат системи, що конкретизується у формі визначеного стандарту; другий – як індивідуальний результат особи, яка здобувала знання у певній освітній системі.

2) освіта як процес – визначальною метою якого є розвиток та саморозвиток людини як особистості. Освіта аналізується як процес навчання, і процес виховання, які взаємозалежними. В цьому сенсі енциклопедія освіти визначає її як цілісну єдність виховання, навчання, розвитку, саморозвитку індивіда, створення належних умов для максимальної реалізації внутрішнього потенціалу людини та її формування як інтегрованого суб'єкта соціуму. Цілісність такого процесу обумовлює дотримання культурних норм, а відтак забезпечує успіх майбутнього культурного

розвитку, виконуючи функцію наступності поколінь [4, с. 23].

3) освіта як соціальний інститут – особлива система, яка об'єднує певні соціальні норми, статуси, ролі, організації та установи, а також містить спеціальні засоби і процедури для збереження, здобуття та передачі соціальних благ. Освіта, як соціокультурний інститут, зумовлює розвиток громадянського суспільства, ефективність його економічної, соціальної, культурної сфери шляхом спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації індивідів, їх інкультурації, відображеній у системі, яка складається з органів управління освітою, освітніх установ, освітніх стандартів, що забезпечують їх розвиток та функціонування. Відтак, освіта як система визначається трьома вимірами: рівнем освіти, профілем освіти та соціальним масштабом розгляду [5].

У просторово-часовому вимірі освіта стає гранично відкритою системою, що включає для взаємодії не тільки зовнішні освітні простори (регіональний, світовий), але й всі освітньо-орієнтовані соціальні структури, предмети, засоби та явища суспільства: виробничі та некомерційні організації, музеї та туристичні об'єкти, ефективні засоби трансляції знань та культури (інтернет, кіно, музика тощо).

Варто зауважити, що ринок освітніх послуг вищої освіти є джерелом формування кадрового потенціалу розвитку економіки держави та її конкретних галузей. Висока динаміка та характерні зміни попиту, пропозиції та ринкової інфраструктури вимагають вивчення, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між учасниками ринку та визначення механізму взаємодії між ними.

Отож, головною властивістю сучасного стану вищої освіти в глобальному інформаційному суспільстві є перехід до проєктивно-адаптивної парадигми, що має в основі новітні інформаційно-пізнавальні методологічні засади:

- факторна база розвитку особистості в умовах сучасного науково-освітнього процесу;
- генералізуюча (фундаментальна) установка на розуміння цілісної наукової картини Всесвіту;
- ціннісно-орієнтована освіта.

Останні складають проєктивну модель адаптації особистості до умов глобалізованого

інформаційно-пізнавального й ціннісного простору, в якому основну роль відіграє система ЗУН (знання, уміння, навички) із орієнтації в мультикультурному, багатшаровому інформаційному просторі; можливість самоорганізовано отримувати необхідні пізнавально-праксеологічні дані й систематизовано, проективно, самоорганізовано обробляти їх.

Реалізація таких сучасних інформаційно-пізнавальних методологічних засад розвитку освіти в сучасну епоху полягає у:

- вирішенні проблеми безперервної освіти (у просторі, часі, за умов подолання науково-освітніх, праксеологічних перешкод – мовних, галузевих, традиціоналістських, технологічних тощо);

- оптимальних, стосовно розвитку особистості, мотивації, стимулювання інформаційно-пізнавальної діяльності;

- уточненні, модернізації, трансформації мети змісту й організації освіти для особистості, її мотивів, смислів, значень, цінностей тощо;

- модернізації змісту, організації вищої освіти відносно новітніх уявлень про Всесвіт, місце людини у ньому;

- розумінні оптимальної специфікації освіти відносно таких видів людської діяльності, що не були знаними раніше, а тепер змінюють навіть динаміку і перебіг розвитку суспільства, соціальні відносини;

- застосуванні таких методів-технологій пізнання й реалізації гуманітарного змісту історії людства (фундаментальних, системних, цілісних, інтегративних), що сягають глибин реалізації людського в усіх природах: об'єктивній, суб'єктивній, віртуальній тощо;

- створенні інформаційно-ціннісних мереж соціальної комунікації, у яких на перше місце виходять засоби, методології, форми, методи, технології для виробництва передовсім високого рівня послуг, духовних благ, предметів попиту в галузі задоволення індивідуальних і суспільних потреб, інтересів, мотивів, цінностей, ідеалів сучасного суспільства тощо [6, с. 311–317].

На думку В. Гриценка, освіта як результат отримання знань, формування і розвитку умінь і навичок значною мірою визначається системою правил щодо пошуку, передачі, накопи-

чення, зберігання, перетворення і відображення інформації. Зважаючи на це, дослідник висловлює тезу про те, що освіта є інформаційним процесом, і тому під інформатизацією освіти слід розуміти систему заходів, які спрямовані на підвищення якості та ефективності роботи з навчальною інформацією. В сучасних умовах ці заходи пов'язуються з розширенням застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій [7, с. 46].

Натомість, Т. Гарнавська, підкреслює той факт, що в освіті інформатизація відкриває доступ до світових інформаційних ресурсів; зменшує залежність викладання і навчання від місцезнаходження учасників процесу; прискорює глобалізацію; сприяє удосконаленню форм і змісту навчального процесу, підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу та індивідуалізації навчання, інтеграції навчальної, дослідницької та виробничої діяльності; значно збільшує обсяг ресурсів, якими студенти можуть користуватися за межами класної кімнати; сприяє підвищенню мотивації до навчання та розвитку креативного мислення. Інтерактивність і мультимедійна наочність сприяють кращому представленню, і, відповідно, кращому засвоєнню інформації [8].

Суспільство, головною метою якого є входження до єдиного європейського простору, має своєчасно стати на шлях інформатизації та бути конкурентоспроможним на світовій арені. Інформатизація є головним із напрямів сучасної науково-технічної революції. Освіта ж забезпечує розвиток цього напрямку в перспективі [9, с. 199].

Розглядаючи питання адміністративно-правового регулювання інформатизації у сфері освіти, І. Капуш акцентує увагу на тому, що сфера освіти все більше втягується у світові процеси і стає не лише фундаментом для здобуття освіти, проведення наукових досліджень, але й сприяє соціальному діалогу, економічним перетворенням та політичним рішенням. Освіта починає існувати не лише в класах та аудиторіях, але й цифровому просторі, формуючи свої позиції не тільки в державі, регіоні, але й в партнерстві з іншими закладами освіти іноземних держав [10].

Загалом, І. Капуш вважає, що інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційно-

правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інших технологій побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікативної техніки. Будь-який процес розвитку і діяльності в сучасному суспільстві пов'язаний з передачею, використанням і опрацюванням інформації. Інформаційно-комунікаційні технології поступово інтегруються в усі сфери діяльності людини, суспільства, стають могутнім каталізатором і визначальним джерелом їх активного розвитку [10].

Інформаційна домінанта посилює ефект глобальної політики, визначає значущість країн у світовій ієрархії, виступає чинником міжнародних впливів, інструментом дипломатії та глобальної стратегії світового порядку. Для вищої освіти України такі процеси розглядаються через призму завдань входження до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), вихідним концептом якого з 2005 року є реалізація принципів Болонського процесу [11].

Натомість, погоджуємось з М. Легеньким у тому, що проблему інформатизації сфери освіти можна розглядати виключно в контексті загальної інформатизації суспільства. Інформаційний вибух, що охопив сучасний світ, призвів до ситуації, завдяки якій обсяг знань, що породжується світовою спільнотою, що два-три роки подвоюється. А тому абсолютно адекватною реакцією розвинених країн світу став

перехід від індустріального до інформаційного суспільства. Україна не стоїть осторонь зазначених процесів, активно вживаючи заходів, спрямованих на інформатизацію суспільства, за нормативно-правовим, науково-теоретичним, матеріально-технічним і практичним векторами [12, с. 368].

Висновки. Отже, узагальнюючи вкладене вище можемо констатувати, що сьогодні в українському суспільстві прослідковується тенденція до посилення ролі освіти загалом та вищої освіти, зокрема. Освітній простір відображає не лише «об'ємну» сукупність компонентів освітньої системи, але й енергоінформаційних відносин між ними. Єдність та різноманіття компонентів та відносин освітнього простору, їх функціонування в координатах «простір-час-технології» утворює якісно нові цілі, прогнози та результати реалізації. Створюється інтегрально-системна освіта, відмінна від властивостей та якостей складових елементів (підсистем) і набуває загальної тенденції розвитку в часі.

У ході розвитку та збагачення новими елементами освітній простір у взаємодії з усією духовною культурою все більше набуває мультикультурного виміру, розширює свої можливості взаємодії з іншими освітніми системами.

Таке бачення освітнього простору може стати джерелом нових підходів у дослідженні освітньої теорії, у практиці прогнозування розвитку освіти та керівництва її реформуванням. Воно допомагає оцінити нові тренди розвитку глобальної освіти, які доцільно відібрати для українського освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балабанов К. В. Основні тенденції розвитку освіти і науки в Європейському Союзі. URL: www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/Prvs/2009_3/1047.pdf
2. Хомишин І.Ю. Розвиток освіти в Україні в умовах євроінтеграції: концептуальні питання адміністративно-правового регулювання: [монографія] / Ірина Юріївна Хомишин; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ: Вид-во Людмила, 2018. 499 с.
3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017. № 38–39. Ст. 38.
4. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 471 с.
5. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір: дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів. 2018. 456 с.
6. Мудрак В. Інформаціологічна модель професійно-педагогічної компетентності сучасної системи вищої освіти України. *Філософія освіти*. 2010. 1–2 (9). С. 311–317.

7. Гриценко В. Організаційні засади інформатизації вищої освіти. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград. 2013. Випуск. 121 (I). С. 46–50.

8. Тарнавська Т. В. Сутність інформаційних технологій в освіті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Педагогічні науки. 2013. Вип. 108.1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdruP_2013_1_108_31.

9. Краснова Н. С. Основні складові механізму державного управління інформатизацією загальної середньої освіти. С. 199–206. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnuvs_2008_41_32.pdf

10. Капуш І. І. Адміністративно-правове регулювання інформатизації у сфері освіти: автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2021. 20 с.

11. Управління освітою / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Бега; редкол.: В. П. Бех (*голова*), М. В. Михайліченко (*заст. голови*) [та ін.]. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 546 с.

12. Легенький М.І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти: дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів. 2018. 526 с.